

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS
MINISZTERIUMA**

**Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai MagyarFőiskola**

Кафедра філології
Filológia Tanszék

“

**Короткий
термінологічний словник з морфології
української мови**

для студентів спеціальності 014 середня освіта (українська мова
та література) галузі знань 01 освіта/педагогіка

Укладачі: Єлизавета Барань, Наталія Лібак, Андрія Певсе,
Тетяна Чонка

Берегово / Beregszász – 2020

Рецензенти:

Вільмош Газдаг, доктор філософії з гуманітарних наук
Ілона Густі, доктор філософії з педагогічних наук

Короткий термінологічний словник з морфології української мови для студентів спеціальності 014 Середня освіта (українська мова та література) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. / Укладачі: Барань Є.Б., Лібак Н.А., Певсе А.А., Чонка Т.С. – Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ, 2020. – *** с.

Затверджено на засіданні кафедри філології
Протокол №65 від „25” серпня 2020 року

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ЗУІ
Протокол № „5” від „27” серпня 2020 р.
УДК. ББК: 811.511.141(076.5)
Б-30

Вказівки до користування словником

Короткий термінологічний словник з морфології української літературної мови розрахований насамперед для студентів спеціальності «українська мова та література», але може стати у пригоді й студентам інших спеціальностей інституту у процесі вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова».

Пропонований нами короткий термінологічний словник містить близько двохсот найбільш уживаних термінів та терміносполучень з морфології української мови.

Структура словникових статей така: терміни подаються в алфавітному порядку; після реєстрового слова етимологічна довідка, яку супроводжує переклад терміна угорською мовою. Далі дається пояснення. В окремих випадках один термін має декілька синонімів. У такому разі тлумачення даємо тільки до одного терміна, напр., **дискретні іменники** (tárgyas nevek) – див. предметні іменники тощо.

Перевага подачі угорських відповідників полягає в тому, що студент може зіставити терміни та їх визначення українською та угорською мовами, що сприяє кращому осмисленню матеріалу.

Сподіваємося, що словник стане у пригоді студентам-філологам і тим, хто цікавиться питаннями мови, філологією взагалі.

- Абсолютний час дієслова** (abszolút igeidő) – час дії, що вказує на відношення до моменту мовлення. Форми дієслова, що його виражають, є формами абсолютного часу.
- Абстрактні іменники** (elvont főnév) – назви понять, суттєві ознаки яких узагальнюються настільки, що втрачається зв'язок з їх носіями; антонім – конкретні іменники.
- Ад'єктивація** (лат. *adjectivum* – прикметник) (adjektíváció, más szófajok melléknevesülése) – перехід інших частин мови у прикметник, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення прикметника.
- Адвербіалізація** (лат. *adverbium* – прислівник) (adverbializáció, más szófajok átcsapása a határozószó kategóriába) – перехід інших частин мови у прислівники, тобто набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення прислівника.
- Активний стан дієслова** (cselekvő ige) – одна з двох грамем категорії стану дієслова, яка вказує, що суб'єкт, позначений підметом, є активним виконавцем дії (*Директор підписує довідку*); антонім – пасивний стан дієслова.
- Аналітичні прикметники** (megformálatlan melléknév) – невідмінювані лексеми (*хакі, беж, комі, ідиш*) або частини лексем у складі двокореневих слів (*нафтопродукти, профквиток, програма-мінімум*), які мають семантику прикметників (ознака предмета), але не мають залежних від означуваного іменника категорій роду, числа, відмінка і прикметникових флексій *-ий, -а, -е*.
- Анафоричні** (грец. *ἀναφορά* – віднесення) **займенники** (anaforikus névmás) – займенники, зміст яких розкривається з попереднього або наступного контексту.
- Антропонім** (грец. *ἄνθρωπος* – людина і *ὄνομα* – ім'я) (személynév, antroponima) – власне ім'я людини (прізвище, ім'я, ім'я по батькові, прізвисько, псевдонім), а також кличка тварини; антропонімія, антропонімікон – сукупність антропонімів.

Антропоніміка (antroponimika, személynévtan) – розділ мовознавства, який вивчає власні імена людей (прізвища, імена, по батькові, прізвиська, псевдоніми, родові назви), а також клички тварин.

Апелятивація (appellatívíció, köznevesülés) – перехід власних іменників до розряду загальних ($Om < om$).

Апелятивні (лат. *appellatio* – звертання) **вигуки** (figyelemkeltő indulatszók) – вигуки, які виражають звертання мовця до співрозмовника, щоб привернути його увагу (*ей!*, *агов!*, *агей!*).

Апелятивні іменники (köznév) – див. Загальні іменники.

Аспект (лат. *aspectus* – погляд, вид) (aspektus, szemlélet) – див. Категорія виду.

Аспектологія (aspektológia, ígés szemlélettan) – розділ граматики, який вивчає дієслівний вид і всю сферу видових і суміжних з ними значень.

Вербалізація (лат. *verbum* – дієслово) (ígésülés, verbalizáció) – перехід інших частин мови в дієслова, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення дієслова.

Вигук (interjekció, indulatszó) – частина мови, яка виражає емоції, волевиявлення та елементи думки. Те саме, що інтер'єктив.

Вид (ígeszemplélet) – див. Категорія виду.

Видова пара (ígeszempléleti pár) – дві лексично тотожні дієслівні словоформи, що розрізняються між собою лише граматичною семантикою виду.

Відміни іменників (a főnevek esetalakja) – групи слів, що мають спільні особливості в словозміні відповідно до їх родової належності.

- Відмінкове значення** (az esetalak jelentése) – смисл відношення між іменником (займенником, числівником) та іншим словом у словосполученні чи реченні.
- Відмінок** (eset) – див. Категорія відмінка.
- Відносний час дієслова** (viszonyított igeidő) – час дії, що вказує на відношення до іншої дії. Форми, що його виражають, називаються формами відносного часу.
- Відносні займенники** (vonatkozó névmások) – займенники, які вказують на відношення підрядної частини до іменника або до вказівного займенника (сполучного слова) головної частини складнопідрядного речення.
- Відносні прикметники** (vonatkozó melléknév) – прикметники, що називають ознаку через відношення до інших предметів.
- Вказівні займенники** (mutató névmás) – займенники, які виділяють певний предмет з ряду однорідних або вказують на предмет, ознаки предметів, кількість предметів, місце і час дії, згадані в попередньому контексті.
- Власні іменники** (tulajdonnév) – іменники, які виділяють предмет чи явище із однорідних і дають йому власну назву (ріка *Тиса*, село *Астей*, місто *Берегове*, автор *Ковач*). Те саме, що пропріальні іменники; антонім – загальні іменники.
- Вторинні прийменники** (összetett előjárósó) – прийменники, які співвідносяться в сучасній мові з відповідними самостійними і службовими словами (*близько*, *довкола*, *вглиб*, *замість*, *збоку* і под.).
- Гіпотактичні сполучники** (лат. *hypotaxis* – підрядність) (mellérendelő kötőszó) – див. Підрядні сполучники.
- Гіпотетична модальність** (feltételes modalitás) – семантика, яка виражає невпевненість мовця в реальності повідомлення, лише її можливість, припущення; антонім – реальна модальність.

Граматика (грец. *γραμματική*, від *γραμμα* – літера, написання) (grammatika, nyelvten) – 1) вся незвукова і нелексична організація мови, що виявляється в її морфологічних категоріях, одиницях і формах, тобто структурна основа мови, її устрій, лад; 2) сукупність правил словозміни (формотворення), сполучуваності морфів у слова, слів у словосполучення і речення, тобто значеннєвих елементів нижчого рангу в значеннєві одиниці вищого рангу з метою реалізації комунікативної функції мови; 3) розділ мовознавства, що вивчає закономірності семантики, будови, творення, функціонування слівформ, лексем (слів), словосполучень, речень.

Граматична категорія (грец. *катηγορία* – судження, ознака) (nyelvtani kategória) – єдність двох або більше однорідних формально виражених граматичних явищ, протиставлених одне одному за значенням і засобами вираження.

Граматичне значення (nyelvtani jelentés) – спільна семантика кількох граматичних одиниць одного класу, яка має в мові регулярне (постійне, стандартне) вираження.

Граматичне число (nyelvtani szám) – різновид загальної категорії числа недискретних іменників, які не пов'язані семантично з поняттям кількості (один – багато), не утворюють числового ряду (один – два – три), не мають значення числа, а мають лише граматичну форму числа (тільки однини або множини); антонім – семантико-граматичне число.

Граматичний рід (nyelvtani nem) – різновид загальної категорії, родове значення іменників якого не залежить від лексичного, не впливає з реальних особливостей позначуваних предметів, понять та явищ, не пов'язане зі статтю людей, тварин, а виражається граматичними засобами спільно із словотвірними; антонім – семантико-граматичний рід.

Граматичні форми слова (словоформи) (nyelvtani szóalak) – рівновиди одного й того самого слова, що тотожні лексично, але протиставлені граматичним значенням.

Грамеми (грец. *γραμμη* – риска, абрис, мета) (gramméma) – найменші компоненти граматичної категорії, які за загальнокатегоріальною семантикою становлять граматичну єдність, а за конкретним значенням і засобами вираження утворюють граматичне протиставлення (опозицію).

Давальний відмінок (részeshatározó eset) – форма відмінка іменника, прикметника, займенника, числівника, що сполучається з дієсловом (рідше – іменником, прикметником) і має значення спрямування дії, носія стану, присвійності (подарувати мамі, наказ хлопцеві, підійти до берези, дитині сумно). Д. в. відповідає на питання: кому? чому? якому? скільком? котрому?

Давноминулий час (лат. *plusquamperfectum* – більше, ніж закінчене) (régmúlt idő) – грамема часу, що означає минулу дію, яка повністю завершилася в доминулий час (минулу дію, що передувала іншій минулій дії) і вичерпала себе до моменту мовлення, на відміну від минулого часу, коли дія, відбулася до моменту мовлення, може продовжуватися і під час мовлення.

Двовидові дієслова (kétaspektusú ige) – дієслова, які вживаються в значенні то доконаного, то недоконаного виду, не маючи морфологічних ознак розмежування.

Дискретні іменники (лат. *discretus* – відокремлений, відособлений) (tárgyas nevek) – див. Предметні іменники.

Дієвідміна (igeragozás-rendszer) – 1) система змінюваних форм дієслова, що виражають категорії способу, часу, особи, числа, а у формах однини минулого часу й умовного способу – також роду; 2) група дієслів, що мають спільні особливості відмінювання залежно від характеру основи.

Дієвідмінювання (igeragozás, konjugáció) – відмінювання дієслова за особами, числами, часами і способами, а в минулому часі й умовному способі – за родами.

Дієприкметник (melléknévi igenév, participium) – вербоїдна недієвідмінювана форма, що означає дію як ознаку предмета, виражену морфологічними категоріями дієслова і прикметника.

Дієприслівник (határozószói igenév, adverbium verbale) – вербоїдна невідмінювана форма дієслова, що означає додаткову дію як обставину протікання головної, виражена морфологічними категоріями дієслова, прислівника та власними суфіксами і виконує морфологізовану функцію обставини та додаткового присудка.

Дієслівні прислівники (igei eredetű, deverbális határozószó) – прислівники, які утворилися на основі дієслів та дієприслівників: *майже* (від *мати*), *видно* (від *видіти*), *спішно* (від *спішити*).

Дієслово (лат. *verbum*) (ige) – частина мови, яка означає категоріальне значення процесуальної дії, вираженої в категоріях виду, стану, способу, часу, функціонує в реченні здебільшого як присудок і має свої суфікси.

Дійсний спосіб, або **індикатив** (лат. *indicativus*) (kijelentő igemód) – грамема, що означає реальність дії в теперішньому, майбутньому і минулому часі.

Доконаний вид (befejezett igezemplélet) – одна з граем категорії виду дієслова, яка означає дію із вказівкою на її обмеження в часі, на її завершеність у минулому або майбутньому, на її результативність, тобто дію, яка досягла своєї внутрішньої межі, за якою вона, вичерпавши себе, припиняється; антонім – недоконаний вид.

Допустові прийменники (megengedő előjárószó) – прийменники, які мають значення уступки (*всупереч*, *на противагу*, *незалежно від*, *незважаючи на* і т. д.).

Елатив (лат. *elatio* – посилення) (*abszolút felsőfok*) – одна з грамем категорії ступеня вияву ознаки прикметників, яка означає безвідносно до порівняння абсолютну, крайню, граничну міру вияву ознаки, виражену за допомогою префіксів *як-*, *що-* і форми найвищого ступеня з префіксом *най*.

Емоційні (лат. *emoveo* – хвилюю, збуджую) **вигуки** (*érzelemkifejező indulatszó*) – вигуки, які виражають почуття, переживання, фізичний і психічний стан людини.

Етикетні (франц. *etiquette* – правила поведінки) **вигуки** (*üdvözlő indulatszók*) – вигуки, які виражають привітання, подяку, прохання, побажання, прощання, пробачення, божіння.

Загальні іменники (*közös főnév*) – іменники, які об'єднують поняття в єдиний розряд і дають їм спільну назву (*ріка, село, місто, машина, автор*). Те саме, що апелятивні іменники; антонім – власні іменники.

Займенник (*névmás, pronomen*) – самостійна частина мови, яка не називає предмети, ознаки чи обставини, а лише вказує на них.

Займенникові прикметники (*melléknévi névmás*) – особлива група займенниково-вказівних слів (*той, цей, чий, мій, свій, такий, кожний*), яка семантично пов'язана з ознаками предмета й має прикметникові морфологічні засоби вираження.

Займенникові прислівники (*névmási határozószó*) – слова, які суміщають у собі значення займенника й прислівника. Вони не називають різних обставин, а лише або вказують на них, або узагальнюють їх, або виражають запитання.

Заперечні займенники (*tagadó névmás*) – займенники, які вказують на відсутність осіб, ознак предметів, кількості, місця, часу, тобто передають заперечення того змісту, який виражається післяпрефіксальною частиною слова.

Збірні іменники (gyűjtőnév) – іменники, що виражають неозначену множину (сукупність) предметів або осіб як єдине неподільне ціле; антонім – одиничні займенники.

Зворотний займенник (visszaható névmás) – займенник (*seбе*), який вказує на особу або предмет, що виступає у реченні в ролі об'єкта і співвідноситься з тією ж особою чи предметом, але в позиції суб'єкта, тобто вказує, що об'єктом і суб'єктом є та сама особа або предмет.

Зворотний стан (visszaható ige) – одна з трьох (за В. Виноградовим) грамем категорії стану дієслів, яка охоплює ті дієслова на *-ся*, які утворилися від перехідних дієслів, але не можуть мати при собі додатка в орудному відмінку.

Зворотні дієслова (visszaható ige) – дієслова на *-ся*, які не утворюють станової пари, є одностановими і належать лише до активного стану.

Звуконаслідувальні слова (hangutánzó szó) – невідмінювані лексичні одиниці, що відтворюють засобами мови природні нечленороздільні звуки людей, тварин, предметів.

Знахідний відмінок (tárgyeset) – форма відмінка іменника, прикметника, займенника, числівника, що сполучається з дієсловом і вказує на об'єкт спрямування дії, а також має різні обставинні значення (*читати повість, пити молоко, повторити п'ять разів*). З. в. відповідає на питання: кого? що? скільки? котрий? якого?

Іменник (лат. *substantivum*) (főnév) – самостійна частина мови, що має категоріальне значення предметності, виражене класифікаційними категоріями роду й істоти / неістоти, словозмінними категоріями числа і відмінка, синтаксичними властивостями та власними словотвірними суфіксами.

Іменникові займенники (főnévi névmás) – займенники, які передають узагальнено-предметне значення і вказують на предметність, виражену в категоріях роду (непослідовно), числа, відмінка.

Іменникові прислівники (denominális v. ragszilárdulásos határozószó) здебільшого сформувалися: а) із застиглих форм іменників, що одержали самостійне значення: *взяти даром, іти лісом, їхати галопом* (О. в.); б) із застиглих прийменниково-відмінкових форм: *здавна, зблизька* (прийменник З. + Р. в.), *віддавна* (прийменник від + Р. в.); в) із числівників з прийменниками: *удвоє, втрьох*; г) із прикметників: *гаряче, тепло*.

Інтер'єктив (лат. *interjectio* – вигук) (indulatszó) – див. Вигук.

Інтер'єктивізація (átcsapás az indulatszó kategóriájába, interiectivatio) – перехід інших частин мови у вигуки, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення вигука.

Інфінітив (лат. *infinitivus* – неозначений) (főnévi igenév, infinitivus) – неозначена неособова нефінітивна вербоїдна форма дієслова, яка називає дію або непроцесуальний стан безвідносно до дійсності, часу, особи, числа, виражена морфологічними категоріями виду, перехідності / неперехідності, вживається в позиції усіх членів речення і структурно оформлена суфіксами *-ти, -ть* (*малювати, мріяти; малювать, мріять*).

Істота (élőlény) – одна з двох грамем іменникової категорії істот / неістот, що узагальнює назви людей, тварин, міфічних істот, іграшкових виробів, які граматично виражаються: 1) закінченням *-а (-я)* з родовим відмінком однини; 2) тотожністю закінчень знахідного відмінка з родовим в іменниках чоловічого роду однини і множини; 3) тотожністю закінчень знахідного відмінка з родовим в іменниках жіночого і середнього роду множини, антонім – неістота.

Категоріальне значення (kategoriális jelentés) – узагальнений абстрагований зміст певної групи слів зі спільною синтаксичною функцією, виражений формальними мовними засобами; антонім – індивідуальне значення.

- Категорія виду** (az igeszemlélet kategóriája, ageaspektus) – відношення дії, названої дієсловом, до внутрішнього обмеження (межі, рубежу). Те саме, що аспект.
- Категорія відмінка** (a főnév eset kategóriája) – відношення іменника до інших слів у словосполученні чи реченні, яке виражається в протиставлених рядах граматичних форм.
- Категорія істот / неістот** (élőlény / élettelen dolog kategóriája) – відношення предметності до граматичного поняття живого і неживого.
- Категорія особи дієслів** (az ige személyének kategóriája) – відношення дії до конкретних різновидів суб'єкта.
- Категорія перехідності / неперехідності дієслів** (tárgyas / tárgyatlan igei jelentéskategória) – відношення дії, названої дієсловом, до об'єкта.
- Категорія роду** (a nyelvtani nem kategóriája) – відношення між узгоджуваними і узгоджувальними словами.
- Категорія способу дієслів** (az igemód kategóriája) – граматична категорія дієслова, яка виражає відношення дії чи стану до дійсності, встановлюване мовцем як реальне або ірреальне.
- Категорія стану** (az aktívum / passzívum kategóriája) – відношення дії, названої дієсловом, до суб'єкта і взаємовідношення суб'єкта і об'єкта в процесі виконання дії, яке виявляється в двох ситуаціях: 1) логічний суб'єкт (діяч) і граматичний підмет збігаються (*Художник малює картину*); 2) логічний суб'єкт (діяч) і граматичний підмет не збігається (*Картина малюється художником*), що в граматиці виражається грамемою активного стану (активний діяч) і грамемою пасивного стану (пасивний діяч). При перетворенні активного стану в пасивний у семантичному плані відбувається заміна логічного суб'єкта об'єктом, а в граматичному плані

– перетворення підмета на додаток в орудному відмінку, а прямого додатка – в підмет.

Категорія ступеня вияву ознаки (*fokozás v. gradáció kategória*) – категорія, яка вказує на рівень та інтенсивність вияву ознаки одного предмета відносно іншого або ознаки того самого предмета в різний час.

Категорія ступеня ознаки прикметників (*a melléknévi tulajdonság fokának kategória*) – відношення ознаки предмета, вираженої якісним прикметником, до рівня її інтенсивності її вияву, який має в українській мові чотири ступені (нульовий, вищий, найвищий, абсолютний), що в граматиці відповідає чотирьом грамемам: грамема нульового рівня ознаки, грамема вищого ступеня вияву ознаки (компаратив), грамема найвищого ступеня вияву ознаки (суперлатив), грамема абсолютного вияву ознаки (елатив).

Категорія темпоральності (лат. *temporalis* – часовий, *temporalitas* – обмеженість у часі) – див. Категорія часу.

Категорія часу (*az idő kategória*) – відношення дії дієслова до моменту повідомлення про неї або до іншої дії з метою темпоральної характеристики подій, стану, про які йдеться в реченні.

Категорія числа (*a szám kategória*) – відношення предметності до її кількісного вияву, що є безпосередньою чи опосередкованою вказівкою на кількість предметів.

Класи слів (*a szavak osztályai*) – див. Частина мови.

Кличний відмінок, прямий відмінок (*megszólító eset*) – форма іменника, що називає особу (персоніфікований предмет), до якої звернена мова. Іменники I-ї відміни у К. в. мають закінчення -о, -е/-є, -ю. Напр.: *мамо, дружино, Катерино, земле, бабусю, Галю*. Іменники II-ї відмінки у К. в. мають закінчення -є, -у/-ю, -и. Напр.: *хлопче, чоловіче, сину, батьку, лікарю, Господи*.

Компаратив (лат. *comparativus* – порівняльний) (középfok, gradus comparativus) – одна з грамем категорії ступеня вияву ознаки прикметників, яка означає, що та сама ознака в одному предметі виявляється більшою (меншою) мірою, ніж в іншому, або в тому самому предметі, але в інший час.

Комунікативи (лат. *communicare* – повідомляти, розмовляти) (érzelem- és akaratkifejező mondatszók, indulatszó-mondatok) – лексико-семантичний клас незмінних слів вигукowego характеру, які виражають цілісну думку і функціонують як основні нечленні речення.

Кон'юнкціоналізація (лат. *conjunctionis* – сполучник) (kötőszavasulás, konjunkcionalizáció) – перехід інших частин мови в сполучники шляхом набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення сполучника.

Конкретні іменники (konkrét főnév) – іменники, в яких типізується лише конкретне уявлення про предмет; антонім – абстрактні іменники.

Лексико-граматичний рід (lexikai-nyelvtani nem) – див. Семантико-граматичний рід.

Лексико-граматичні розряди (lexikai-grammatikai szóosztályok) – групи іменників, які протиставляються за значенням, але мають спільні граматичні засоби вираження роду, числа, відмінка, особи / неособи.

Лексико-семантична група (lexikai-szemantikai csoport) – певна кількість слів, які об'єднуються за спільною семантикою, незалежно від структури (назва осіб за відношенням до музичних інструментів, назви осіб за національністю, назви ознак за кольором предметів і т. д.).

Лексичне значення (lexikai jelentés) – конкретно-індивідуальний зміст слова, який є відображенням або вираженням та фіксацією в свідомості елемента дійсності, позначеного звуками.

Майбутній час дієслів (az ige jövő ideje) – грамема, яка називає час дії, що відбудеться після повідомлення про неї або після завершення іншої дії (*писатиму; Посміхнуся тобі, коли посміхнешся ти*).

Минулий час дієслів (az ige múlt ideje) – грамема, яка називає час дії, який протікає до моменту мовлення про неї або до початку протікання іншої дії (*записав; Сідав обідати після того, як мив руки*).

Місцевий відмінок (előjárós eset) – форма відмінка іменника, що сполучається з дієсловами, іменниками, прикметниками і вживається лише з прийменниками на позначення місця, часу, знаряддя, способу дії, ознаки предмета (*гуляти в лісі, їхати на дорогому автомобілі, грати на скрипці, відпочивати у кімнаті*). М. в. відповідає на питання (*на*) *кому? (на) чому?*

Множина (többes szám) – грамема, яка означає розчленовану множинність предметів чи осіб, тобто показником того, що предметів (осіб) два і більше; антонім – однина.

Модальні дієслова (modális ige) – дієслова, лексичним значенням яких виражається відношення до змісту висловлення, оцінка його автором висловлення. Модальні дієслова вказують на можливість і намір, повинність, бажання: *могти, уміти, мусити, сміти, бажати, хотіти, прагнути, намагатися, старатися, намірятися, вагатися* тощо.

Модальні слова або модальник (modális szavak) – лексико-граматична категорія, яка об'єднує незмінні слова і словосполучення, що виражають суб'єктивно-об'єктивні відношення людини до явищ дійсності та їх зв'язків, оцінюючи ці явища і зв'язки з точки зору їх імовірності, можливості, необхідності тощо. Модальні слова не виступають у реченні у ролі його членів. За своїм значенням модальні слова (модальники) поділяються на дві групи: а) слова, що виражають модально-логічну

оцінку висловлення з погляду його реальності, ймовірності, прямого ствердження: *безумовно, безперечно, дійсно, звичайно, зрозуміло, правда, справді, факт* та ін.; б) слова, що виражають значення можливості, впевненості, невпевненості, вірогідності, припущення: *видно, здається, можливо, може, мабуть, певно, напевно*.

Модальність (лат. *modus* – міра, спосіб) (*modalitás*) – функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності і мовця до змісту висловлювання.

Морфологізовані / неморфологізовані прикметники (*ragozható / ragozhatatlan melléknevek*) – морфологізованими є прикметники, категоріальне значення яких виражене закінченням (відмінювані прикметники); прикметники, які не мають флексійного вираження, тобто невідмінювані (*бордо, хакі, комі, хінді, брутто, нетто*) належать до неморфологізованих.

Морфологічна категорія (*alaktani v. morfológiai kategória*) – система протиставлених рядів морфологічних форм (грамем). До складу морфологічної категорії належить мінімум два ряди форм, наприклад категорія числа, що утворюється рядами форм однини і множини. Морфологічне значення, спільне для всіх форм, що утворюють ряд, називається категоріальним морфологічним значенням.

Морфологічна (типологічна) класифікація мов (*a nyelvek tipológiai csoportosítása*) – класифікація мов світу, в основу якої покладені морфологічна будова і способи вираження граматичних значень слова. За цією класифікацією виділяються мови: 1) аморфні, або кореневі; 2) аглютинативні; 3) флективні; 4) полісинтетичні, або інкорпуючі. Українська мова відноситься до флективних, угорська – до аглютинативних мов.

Морфологічні класи дієслів (az igék ragozástani v. morfológiai osztályai) – групи дієслів, які формуються на базі співвідношення структури фіналей і дієслівних основ інфінітива і фіналей основ теперішнього часу (перший клас дієслів з основами на *-a / -ай*: *чита-ти/читай-уть*; другий клас з основами на *-i / -ій*: *білі-ти / білій-уть* і т. д.).

Морфологія (грец. *μορφή* – форма, вигляд і *λογος* – слово, вчення) (alaktan, morfológia) – частина граматичного устрою мови, яка об'єднує граматичні класи слів (систему морфологічних одиниць), притаманні їм морфологічні категорії форми, а також правила їх функціонування.

Мутаційне значення (jelentésváltozás) – словотвірне значення, при якому лексичне значення твірного слова після приєднання форманта змінюється в похідному слові (*ліс – лісник*).

Називний відмінок, прямий відмінок (alanyeset) – вихідна відмінкова форма іменника, прикметника, займенника, числівника, що виконує номінативну функцію і протиставляється іншим відмінковим («непрямим») формам (*дівча, відомий, вона, два*). Форма Н. в. вживається у ролі підмета, іменної частини складеного присудка.

Наказовий спосіб, або імператив (лат. *imperativus*) (felszólító mód) – грамема, що означає імперативну дію, яка виражає волевиявлення мовця, спонукання у формі наказу, заклику, побажання, поради, прохання, вимогу, пропонування.

Недискретні іменники (anyagnév) – див. Речовинні іменники.

Недоконаний вид (az ige folyamatos alakja, imperfektív aspektusa) – одна з двох граем дієслівної категорії, яка означає, що дія триває постійно, не має внутрішнього обмеження, не досягає внутрішньої межі і тому є незавершеною в часі (не має кінця); антонім – доконаний вид.

Неістота (élettelen tárgy) – одна з двох грамем іменникової категорії істота / неістота, що узагальнює назви речей, явищ, подій, абстрактних понять, рослин, дій, ознак і под., які граматично виражаються: 1) закінченням -у (-ю) в родовому відмінку однини; 2) тожністю закінчень знахідного відмінка з називним в іменниках чоловічого роду однини й множини; 3) тожністю закінчень знахідного відмінка з називним в іменниках жіночого і середнього роду множини; антонім – істота.

Неозначені займенники (határozatlan névmás) – займенники, які вказують на невизначеність особи, предмета, ознаки, кількості, місця і часу дії.

Непервинні вигуки (másodlagos v. származék indulatszó) – вигуки, які співвідносяться з іншими частинами мови, від яких вони утворені, тобто похідні; антонім – первинні вигуки.

Несинтаксичне значення (nem mondattani jelentés) – граматичне значення, яке формується в надрах слова на основі морфем незалежно від сполучуваності з іншими одиницями в реченні; антонім – синтаксичне значення.

Нульове закінчення (zérus végződés) – закінчення, яке виконує роль невираженого (прихованого, імпліцитного) показника граматичного значення, що в інших позиціях передається вираженою звуками флексією.

Нумералізація (лат. *numeralis* – числовий) (számnevesülés) – перехід інших частин мови в числівник, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення числівника.

Обставинні прислівники (határozó határozószók) – характеризують дію, ознаку, зрідка предмет з позиції різних обставин – способу дії, часу, місця, причини, мети і сполучаються з дієсловами, прикметниками, прислівниками та іменниками.

- Одиничні (одномісні) сполучники** (egyes kötőszók) – сполучники, які в реченні чи словосполученні, розташовуються між поєднуваними компонентами (членами речення, предикативними частинами складного речення), тяжіють до одного з них, не повторюючись і не поділяючись на частини.
- Одиничні іменники** (egyedi név) – іменники, які називають один предмет чи особу і виражені суфіксами *-ин, -ин-а, -инк-а -иночк-а*. Те саме, що сингулятиви; антонім – збірні іменники.
- Однина** (egyes szám) – грамема, яка означає один предмет чи одну особу тощо; антонім – множина.
- Означальні займенники** (melléknévi névmás) – один із займенникових розрядів, який охоплює займенники, що вказують на узагальнену ознаку предмета (на відміну від прикметників, які називають конкретну ознаку прикметника).
- Означальні прислівники** (jelzői határozószó) – лексико-семантичний розряд, до якого входять прислівники, які означають ознаку дії, ступінь якості, ступінь інтенсивності, ступінь вияву ознаки, порівняння, пояснюючи дієслово, прикметник і прислівник, і сполучаються з дієсловами, прикметниками, прислівниками (*спокійно спати; надзвичайно вродлива; трохи втомився*).
- Ономастика** (грец. *ὀνομαστική*) (onomasztika, tulajdonnévtan) – розділ мовознавства, об'єктом якого є власні назви, що функціонують у мові. Ономастика має кілька розділів: **топоніміка** вивчає власні імена географічних об'єктів; **антропоніміка** досліджує власні імена людей; **зооніміка** займається власними іменами (кличками) тварин.
- Орудний відмінок** (eszközhatározó eset) – форма відмінка іменника, що сполучається з дієсловами, іменниками, прикметниками і вживається з прийменниками чи без прийменників на позначення: а) інструмента або

знаряддя і засобу дії (*писати ручкою, махнути рукою*); б) безпосереднього об'єкта, сфери поширення дії (*керувати навчальним закладом, володіти мовами*); в) предикативної характеристика (бути викладачем); г) обставин дії (*працювати ночами, іти полем*), способу дії (*співати басом, говорити літературною мовою*), порівняння (*вити вовком, летіти стрілою*), асоціацій (*схожий з матір'ю, сильний здоров'ям*); г) суб'єкта дії (*план затверджується ректором, наказ виконується студентами*) та ін. О. в. відповідає на питання ким? чим?

Особа (személy) – див. Категорія особи дієслів.

Особові займенники (személyes névmás) – один із займенникових розрядів, який охоплює займенники, що вказують на особу, не називаючи її.

Парадигма (грец. *παράδειγμα* – приклад, зразок) (paradigma, ragozási sor) – у морфології термін вживається на позначення системи словоформ однієї лексеми та схеми словозміни, яка виражається за допомогою флексій.

Паратактичні сполучники (mellérendelő kötőszó) – див. Сурядні сполучники.

Парні (двомісні) сполучники (páros kötőszó) – це позиційно розчленовані складені перервані сполучники, які з'єднують або два члени речення, або дві предикативні частини складного закритого речення.

Партикуляція (лат. *particula* – частка) (más szófajok átcsapása a módosítószó kategóriájába, partikuláció) – перехід інших частин мови в частку.

Пасивний стан дієслова (szenvedő igealak) – одна з двох грамем категорії стану дієслова, яка вказує, що суб'єкт, позначений підметом, є пасивним, тобто він лише стосується дії, а не виконує її, а фактичний виконавець дії позначений додатком в орудному відмінку при дієслові з закінченням *-ся* (*Твір пишеться студентом*); антонім – активний стан дієслова.

Первинні вигуки (elsődleges indulatszó) – вигуки, які в сучасній мові вже не співвідносяться з тими частинами мови, від яких вони утворилися; антонім – непервинні вигуки.

Первинні прийменники (elsődleges előjárószo) – найдавніші прийменники, які в сучасній мові не мають співвідносних самостійних чи службових слів, виступають лише в позиції прийменника, становлять одну морфему, мають високий рівень абстракції (*в, від, до, з, на* і т. д.).

Перехідність / неперехідність дієслів (tárgyas / tárgyatlan v. tranzitív / intranszítív ige) – див. Категорія перехідності / неперехідності дієслів.

Питальні займенники (kérdő névmás) – займенники, які вказують на питання про особу, предмет, якість предмета, кількість, належність, час і місце дії.

Підрядні сполучники (alárendelő kötőszó) – сполучники, які поєднують підрядну предикативну частину з головною в складнопідрядному реченні. Те саме, що гіпотактичні сполучники.

Повні / короткі прикметники (a melléknév teljes / rövid alakja) – повними (членими) називають прикметники, що здатні поділятися на основу і флексію, виражену звуками; короткими (нечленими) є прикметники, які в називному та знахідному відмінках чоловічого роду мають нульове закінчення (*винен, повинен, варт, винуват, годен, готов, жив, здоров, рад, ладен, повен* та ін.).

Повторювані (багатомісні) сполучники (ismétlődő kötőszó) – сполучники, які вживаються при кожному членові речення або предикативній частині складного речення як анафора.

Порядкові числівники (sorszámnév) – числівники, які називають порядок предметів при лічбі, точне місце предмета серед подібних (*третій* – це предмет, що знаходиться після *другого* і перед *четвертим*); утворені від

числівникових основ і виражені флексією прикметникового характеру.

Посесивність (лат. *possesivum* – володіючий) (birtokviszony) – див. Присвійність.

Предикативні прислівники (-но, -то végű állítmányi alakok) – прислівники, які в реченні вживаються у функції присудка (предиката), мають категоріальне значення стану особи чи природи, функціонують в односкладних (безособових) реченнях як головний предикативний член, набувають статусу окремої самостійної частини мови – станівника (слів категорії стану) – див. Станівник.

Предикативні форми на -но, -то (-но, -то állítmányi alakok) – невідмінювані дієслівні безособові форми у синтаксичній функції головного члена односкладних (безособових) речень (за іншою теорією – присудка, тобто предиката), утворені від дієслівних та ад'єктивних основ додаванням суфікса *-o*.

Предметні іменники (tárgyak nevei) – іменники, які позначають об'єкти, реалії, що піддаються обчисленню. Те саме, що дискретні іменники; антонім – речовинні іменники.

Предметність (tárgyiasság) – категоріальне значення іменників як частини мови, яке узагальнює семантику істот і неістот.

Препозиціоналізація (лат. *praepositionis* – прийменник) (más szófajok átcsapása az előjárószo kategóriába) – перехід інших частин мови в прийменник, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення прийменника.

Прийменник (лат. *praepositionis*) (előjáró, prepozíció) – незмінна службова частина мови, категоріальним значенням якої є підрядний зв'язок іменника (або його еквівалента) з іншими словами у реченні або слово-

сполученні, який виражається разом з іменником (або його еквівалентом) за допомогою непрямих відмінків, входячи до підмета, додатка, означення, обставини.

Прикметник (лат. *adjectivum*) (*melléknév*) – частина мови з атрибутивною та предикативною функціями, яка має категоріальне значення непроцесуальної ознаки предмета, вираженої синтаксичними категоріями роду, числа, відмінка, категорією членності / нечленності й суфіксами.

Прикметникові займенники (*melléknévi névmás*) – займенники, які узагальнено вказують на ознаку особи чи предмета, виражену залежними категоріями роду, числа, відмінка.

Присвійні займенники (*birtokos névmás*) – займенники, які вказують на належність предмета особі або іншій істоті.

Присвійні прикметники (*birtokosjelölő melléknév*) – відносні прикметники, які мають значення індивідуальної належності.

Присвійність (посесивність) (*birtokviszony*) – одна з універсальних понятійних категорій мови, яка означає відношення предмета до особи, тобто належність предмета особі, що виражається синтаксичними, лексичними і морфологічними засобами. Вона властива дієсловам, іменникам, прикметникам, займенникам.

Прислівник (лат. *adverbium*) (*határozószó*) – лексикограматичний клас невідмінюваних слів з категоріальним значенням непроцесуальної ознаки дії, ознаки непроцесуальних ознак (якості), зрідка ознаки предмета, що виконує синтаксичну функцію обставини або означення, інколи частини присудка.

- Прислівникові займенники** (névmási határozószók) – займенники, які вказують на спосіб дії, її час, місце, причину, не називаючи її.
- Причинові прийменники** (okot kifejező előjáró) – прийменники, які вказують на причину (*від, через, завдяки, внаслідок, під впливом, з огляду на* і под.).
- Проніміналізація** (лат. *pronomen* – займенник) (más szófajok átcsapása a névmás kategóriájába, pronomenalizáció) – перехід інших частин мови в займенники, тобто набуття вказівної (дейктичної) функції займенника.
- Пропріальні іменники** (tulajdonnév) – див. Власні іменники.
- Прості прийменники** (egyszerű előjáró) – прийменники, що складаються з однієї морфеми (*без, від, до, між, на, в, під, за* і под.).
- Прості сполучники** (egyszerű kötőszó) – первинні однокореневі сполучники, які ні синхронно, ні діахронно не поділяються на складові частини (*і (ї), та, а, бо, ні, чи*).
- Просторові прийменники** (tért kifejező előjárószó) – прийменники, які вказують на простір, місце, напрямок, місцезнаходження, шлях руху, відстань, проміжок, висхідний і кінцевий пункт (*біля, на, вглиб, довкола, напроти, через, поблизу, поміж, з-над, край* і под.).
- Реальна модальність** (valós v. reális modalitás) – семантика, яка виражає впевненість мовця в реальності повідомлення; антонім – гіпотетична модальність.
- Речовинні іменники** (anyagnév) – іменники, що означають однорідні за складом речовини, матеріали, які зберігають властивості цілого і які можна лише виміряти, а не порахувати. Те саме, що недискретні іменники; антонім – предметні іменники.
- Рід** (nem) – див. Категорія роду.

Родовий відмінок, генетив (birtokos eset) – форма відмінка іменника, прикметника, числівника, займенника, дієприкметника, що сполучається з дієсловом, іменником, прислівником і має значення об'єкта, на який поширюється дія, повністю або частково, незалежності, кількості предметів, виконавця дії та ін. (*навчання учнів, купив молока, підручник однокурсника, мішок картоплі, плач дитини*). Р. в. відповідає на питання: кого? чого? якого? котрого?

Самостійні слова (повнозначні слова) (tartalmas szavak v. szófajok) – основний структурно-семантичний клас слів, які мають самостійне лексичне значення й служать назвами предметів, ознак, дій тощо. До самостійних (повнозначних) належать слова, що вказують на предмети, їхні ознаки або кількість, не називаючи їх. Самостійні слова здатні утворювати словосполучення і в реченні виступати в ролі його членів. Самостійні слова утворюють головний лексичний і граматичний фонд мови. До самостійних (повнозначних) слів належать іменники, прикметники, числівники, займенники, дієслова, прислівники.

Семантико-граматичне число (jelentési-nyelvtani szám) – різновид загальної категорії числа дискретних іменників, які семантично пов'язані з поняттям кількості (*один – багато*), утворюють числовий ряд (*один – два – три*), мають і значення числа, і граматичну форму числа, тобто змінюються за числами, мають грами однини і множини; антонім – граматичне число.

Семантико-граматичний рід (jelentési-nyelvtani nem) – різновид загальної категорії, родове значення якого залежить від лексичного значення (стать, вік істот тощо), що зумовлює граматичну форму іменника; антонім – граматичний рід.

Сингулятиви (лат. *singularis* – окремий, одиничний) (egyszeri főnév) – див. Одиничні іменники.

- Синтаксичне значення** (mondattani v. szintaktikai jelentés) – граматичне значення, яке формується внаслідок сполучуваності однієї граматичної одиниці з іншою і зумовлене нею; антонім – несинтаксичне значення.
- Складені прийменники** (két v. több szóból álló előjárói szerepű alakulások) – прийменники, які складаються з кількох слів (*в інтересах, за винятком, з допомогою, на чолі, на випадок* і под.).
- Складені сполучники** (két vagy több szóból álló kötőszószerű alakulások) – сполучники, які становлять багатослівну роздільно оформлену конструкцію, що виникла внаслідок поєднання відмінкових форм займенника з іншими самостійними і службовими словами, які втратили свої первісні частиномовні ознаки (*тому що, незважаючи на те що, подібно до того як, задля того щоб, через те що, в міру того як, у зв'язку з тим що* та ін.).
- Складні прийменники** (összetett előjáró) – прийменники, які складаються з кількох простих, тобто з кількох морфем (*задля, заради, з-під, по-біля, поміж, з-поміж* і под.).
- Складні сполучники** (összetett kötőszó) – однослівні одномісні нерозкладні сполучники, які складаються з кількох етимологічно прозорих простих сполучників, займенників, прийменників, часток (*але – а+ле, або – а+бо, якщо – як+що*).
- Словозміна** (ragozástan) – див. Парадигма.
- Службові слова** (viszonyzó) – несамостійні слова, які виражають семантико-синтаксичні відношення між словами, реченнями, різні відтінки суб'єктивної модальності. Службові слова не виконують номінативної функції, не мають морфологічних категорій, не бувають самостійними членами речення та словами-реченнями. Вони незмінювані й здебільшого не мають власного словесного наголосу. На основі спільності виконуваної функції службові слова поділяються на такі частини

мови: прийменники, споулчники, частки. Антонім – самостійні слова.

Сполучник (лат. *conjunctionis*) (kötőszó, coniunctio) – незмінна службова частина мови, клас слів, який має категоріальне значення зв'язку слів як однорідних членів речення, предикативних частин складних речень і речень у тексті.

Спонукальні вигуки (akaratkifejtő v. buzdító indulatszó) – вигуки, які виражають спонукання, наказ, розпорядження, заклик, заохочення до дії та інші форми волевиявлення.

Спосіб дієслів (igemód) – див. Категорія способу дієслів.

Спосіб дієслівної дії (a cselekvés lefolyásának módja) – додаткова семантика, яку вносять у дієслова афікси разом з видовим значенням.

Суб'єктивна модальність (szubjektív modalitás) – факультативна ознака висловлювання, яка вказує на ставлення мовця до змісту висловлювання; антонім – об'єктивна модальність.

Субстантиваци́я (лат. *substantivum* – іменник) (főnevesülés, szubsztantiváció) – перехід інших частин мови в іменники, тобто набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення іменника.

Суперлатив (лат. *superlatio* – перебільшення) (a melléknév felső fok) – різновид складеної форми найвищого ступеня ознаки, вираженої шляхом порівняння її з тією ж ознакою усіх предметів цієї категорії за допомогою простої форми найвищого ступеня з префіксом *най-* та суфіксом *-ий* і прийменників *з, серед, з-поміж* із родовим відмінком іменників множини (*найталановитіший з усіх студентів*).

Сурядні сполучники (mellérendelő kötőszó) – сполучники, які поєднують члени речення і предикативні частини складних речень як рівнозначні, відносно автономні в структурно-семантичному плані. Те саме, що паратактичні сполучники.

Темпоральні прийменники (viszonyt kifejező előjáró) – прийменники, що вказують на час, одночасність, різночасність, протяжність у часі, часову попередність або наступність, початок, кінець тощо (*біля, на, проти, впродовж, під час*).

Теперішній час (jelen idő) – грамема, яка називає час дії, що збігається з моментом мовлення про неї або з часом протікання іншої дії.

Топоніміка (грец. τόπος – місце, місцевість, простір і ὄνομα – ім'я) (helységnevtan) – розділ мовознавства, який вивчає топоніми (географічні назви), їх походження, розвиток і функціонування.

Умовний спосіб, або кон'юнктив (лат. *conjunctivus*) (feltételes igemód) – грамема, яка означає передбачувану, можливу, бажану, але не реальну, тобто не обов'язкову дію.

Умовні прийменники (feltételes előjáró) – прийменники, які вказують на умову (*у разі, при умові*).

Фінітивні дієслова (лат. *verba finita* – дієслово означене [*в часі, числі, особі*]) (személyragos v. határozott igealak, verbum finitivum) – особові форми дієслів, тобто дієслова, які змінюються за особами, числами і часами.

Цільові прийменники (célt kifejező előjáró) – прийменники, які вказують на мету (*для, задля, ради, заради, з метою, в інтересах, на честь* і под.).

Час (idő) – див. Категорія часу.

- Частини мови** (szófaj) – лексико-граматичні класи (групи) слів, що розрізняються категоріальним значенням, приаманними їм морфологічними ознаками, синтаксичними властивостями в складі словосполучень та речень і за суфіксами. – див. Самостійні слова (повнозначні слова); службові слова.
- Частка** (módosítószó) – група службових невідмінюваних слів, які служать для семантичного поєднання в реченні різнорідних його членів, утворення деяких морфологічних категорій, надання висловлюванням і його частинам додаткових смислових, модальних і емоційно-експресивних відтінків, необхідних у комунікативному процесі.
- Числівник** (лат. *numeralis* – числовий) (számnév) – самостійна змінювана частина мови, до якої належать слова, що мають категоріальне значення означеної кількості і абстрактного числа, виражене категоріями роду, числа, відмінка і власними суфіксами.
- Числівникові займенники** (számnévi névmás) – займенники, які вказують на кількість предметів або осіб, не виражену в числах, але не називають її.
- Число** (szám) – див. Категорія числа.
- Членні / нечленні прикметники** (a melléknév teljes / rövid alakja) – див. Повні / короткі прикметники.
- Якісні прикметники** (tulajdonságjelölő melléknév) – прикметники, що означають властивість предмета безвідносно до інших предметів.

Список використаної літератури

- Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985.
- Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ: Академія. 2004.
- Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001.
- Кротевич Є., Родзевич Н. Словник лінгвістичних термінів / за заг. ред. С. В. Кротевича/. Київ: Вид-во АНУРСР, 1957.
- Словник лінгвістичних термінів /Укл. Левицький В. В., Іваницька М. Л., Іваницький Р. В./ Чернівці: ЧВУ, 1996.
- Українська мова. Енциклопедія. Київ: Вид-во М. Бажана, 2007.